

Nailə MİRZƏYEVA

AMEA Folklor İnstitutu

ORCID: ID 0009-0009-8840-8396

e-mail: abilova.nailya@mail.ru

<https://doi.org/10.59849/2309-7922.2023.2.147>

MİFİK-REAL PERSONAJLARLA ZƏNGİN NAĞILLARIN RUS DİLİNƏ TƏRCÜMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Azərbaycan nağılları obrazlar sisteminin mifik-real personajları, mifoloji düşüncə zənginliyi, xalq dilinin rəngarəngliyi və s. ilə şifahi epik ənənənin ən qədim janr xüsusiyyətləri, elementlərini yaşatmaqdadır. Mifik-real personajların mətn funksionallığı bütün hallarda milli tarixi düşüncə və təsəvvürlərin mühüm qaynağında seçilməklə, nəticədə bu nümunələrin tərcüməsi tərcüməçidən xüsusi istedad və bacarıq tələb edir. Müxtəlif tərcümə üsulları – hiperonimik, perifrastik və s. əsasında nağıl tərcümələri mifik-real personajların nağıllardakı yardımçı funksiyasına uyğun olaraq seçilir. Ayrıca, bu personajların xüsusi adlandırılmasında tərcümənin transkripsiya, transliterasiya, yarımkalkalar, funksional əvəzləmələrdə fərqləndirilməsi başlıca şərtidir. Nağıl mətnlərinin poetik sintaksisinin nəzərə alınması isə frazeoloji vahid, arxaik sözlər, dialektizm, tarixizmlər və s. tərcümədə leksik, leksik-qrammatik, semantik əvəzlənmələrin aparılmasını fərqləndirir.

Açar sözlər: nağıl, mifik-real, personaj, tərcümə, funksiya, mifoloji, milli, epik, forma, fantastik, obraz

Naila MIRZAYEVA

THE TRANSLATION FEATURES OF THE FAIRY TALES RICH IN MYTHICAL-REAL CHARACTERS INTO THE RUSSIAN LANGUAGE

Summary

The mythical-realistic characters, richness of mythological thought, variety of folk language of the image system of Azerbaijani fairy tales immortalize the oldest genre features and elements of the oral epic tradition. The textual functionality of mythical-real characters is distinguished in all cases in an important source of national historical thought and imagination, as a result, the translation of these patterns requires special talents and skills from the translator. The various translation methods such as hyperonymic, periphrastic, etc. based on fairy tale translations are selected in accordance with the auxiliary function of mythical-real characters in fairy tales. In the special naming of these characters the main condition is the differentiation of translation in transcription, transliteration, semicolons,

functional substitutions. However, the consideration of the poetic syntax of fairy-tale texts includes phraseological units, archaic words, dialectisms, historicisms, etc. distinguishes the conduct of lexical, lexical–grammatical, semantic substitutions in translation.

Key words: *fairy tale, mythical-real, character, translation, function, mythological, national, epic, form, fantastic, image*

Наиля МИРЗОЕВА

**ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА НА РУССКИЙ ЯЗЫК СКАЗОК,
БОГАТЫХ МИФИЧЕСКИМИ И РЕАЛЬНЫМИ
ПЕРСОНАЖАМИ**

Резюме

Мифико-реальные персонажи системы образов азербайджанских сказок, богатство мифологических мышлений, разнообразие народного языка и т. д. продолжает сохранять в себе наиболее древние жанровые особенности и элементы устной эпической традиции. Текстовая функциональность мифических – реальных персонажей во всех случаях выбирается в качестве важного источника национального исторического мышления и воображения, что приводит к тому, что переводчику требуются особый талант и навыки. Различные методы перевода – гиперонимический, перифрастический и т. д. по мотивам сказочных переводов мифические –реальные персонажи выбираются в соответствии с вспомогательной функцией сказок. Кроме того, при конкретном названии этих персонажей важно различать перевод в транскрипции, транслитерации, полукальках, дифференциация функциональных замен является основным условием. Учет поэтического синтаксиса сказочных текстов включает фразеологическую единицу, архаические слова, диалектику, историзм и т. д. при переводе различает лексические, лексико – грамматические, семантические замены.

Ключевые слова: *сказка, мифический –реальный, персонаж, перевод, функция, мифология, национальный, эпический, форма, фантастика, образ.*

Hər bir xalqın folklor irsində yer alan nağıllar epik təcrübənin ən zəngin və qədim janrlarından olmaqla məzmun, forma xüsusiyyətlərinə görə seçilir. Nağılların yaranma özəlliyində müxtəlif mistik düşüncə, mifoloji görüşlər, fantastik təsəvvürlər yer almaqla mətn təşkilində fərqli dil, üslub xüsusiyyətlərini formalaşdırır. “Nağıllarda uydurma fantastik səciyyə daşıyır. Bu mənada nağıllar folklorun başqa epik janrlarından, xüsusilə əfsanələrdən, rəvayətlərdən, əsatirlərdən onunla fərqlənir ki, uydurma qısa məlumat xarakterli deyil, canlı obrazlar vasitəsilə verilir, qəribə əşyalar, məxluqlar, möcüzəli əhvalatların fonunda geniş təsvir edilir. Əfsanədə insanın quşa, heyvana, çaya, gölə, dağa, qayaya çevrilməsi şər qüvvə ilə müb/arizənin son nəticəsi kimi üzə çıxır..” (1, 113). Bu kontekstdə nağıllarda mifik,

ayrıca mifik–real personajların seçilməsi şərtidir. Mifik personajlar nağıl mətnlərində reallıqla əlaqəsi olmayan, belə demək mümkündürsə, yalnız təsəvvürdə canlandırılan obrazlardan ibarətdir. Mifik–real personajlar isə adından da görüldüyü kimi, özlərinin mistik, fantastik tərəfləri ilə yanaşı, məişət, reallıqda mövcudluqları ilə seçilməkdədirlər. Bu qrup personajlara müxtəlif quşlar, mediator atlar, pəri qızları, ilan və s. daxildir. Qeyd olunan personajlar, yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, daha çox şər qüvvələrlə mübarizə şəraitində nağıl obrazlarına çevrilir. Mediator atlar dastan mətnlərimizdə qəhrəmana yardım etməklə, onu döyüşlərdə düşməndən, həyatda isə naxələf insanlardan qoruyur. Əfsanə və rəvayətlərimizdə isə cin, şeytanların varlığında mətnlərə qoşulan başlıca obraz kimi seçkinlik qazanır. Nağıl mətnlərinə gəldikdə isə iki dünya arası əlaqələndirmədə mifoloji personajlar seçilir. Eyni problemi adları çəkilən digər mifik–real personajlar üzərindən də araşdırmaq mümkündür. Xeyir və şəri təmsil etməkdə fərqləndirilən bu personajlar nağıl mətnlərində xüsusi təsviri tərəfləri, funksiyalarında məxsusi təhkiyədə canlandırılır. Müxtəlif xalqların folklorunda məlum mifik–real personajların canlandırılması onun aid olduğu etnosun təsəvvür, düşüncələri, coğrafi mövqeyi, inanc və sınımalarından keçərək obrazlaşdırılır. Bu baxımdan nağıl mətnlərinin tərcüməsində uyğun etnik xüsusiyyətlərin, eləcə də təhkiyə formasının qorunub saxlanması vacib şərtlərdəndir. Konkret olaraq Azərbaycan nağıllarının rus dilinə tərcüməsinə gəldikdə burada transkripsiya, transliterasiya, yarım-kalkalar, funksional əvəzətmələr, təsviri tərcümənin aparılması mifik–real personajların tərcümə olunan dildəki xüsusiyyətlərinə görə dəyişir.

Məlumdur ki, tərcüməçi bu və ya digər dildən tərcümə apararkən qarşı dilin bütün fonetik, leksik xüsusiyyətlərini bilməli, eyni zamanda xalqın tarix, etnoqrafiya, folklor, məişəti ilə yaxından tanış olmalıdır. Başqa sözlə desək, “tərcüməçi sənətkardır, söz ustasıdır, müəllif yaradıcılığının şərikidir. O, aktyor qədər sənətin xidmətçisi, heykəltəraş və ya rəssamdır. Orijinal mətn ona xidmət edir, onun mürəkkəb və ruhlandırıcı yaradıcılığı üçün bir materialdır. Tərcüməçi ilk növbədə istedadlıdır” (2, 7). Konkret olaraq Azərbaycan nağıllarının rus dilinə tərcüməsi məsələsinə gəldikdə isə qeyd edək ki, bu proses tərcüməçidən xüsusi hazırlıq və yanaşma tələb edir. Çünki, dünya xalqlarının folkloru, ayrıca nağılları arasında oxşarlıq, yaxınlıqların olmasına baxmayaraq milli düşüncə və təsəvvür baxışları tamamilə fərqlidir.

Azərbaycan nağıllarında mifik–real personajlar qrupundan quşlarla bağlı obrazların seçkinliyi xüsusilə diqqəti cəlb edir. Quşların nağıl mətnlərində obrazlaşmada iştirakı hər şeydən öncə türk mifoloji təfəkküründən gələn qaynaqlara bağlıdır. Dünyanın yaradılışı, quru-torpağın bərpasından başlayaraq islam mifoloji mətnlərinə qədər bu obrazların müxtəlif funksiyalarına rast gəlmək mümkündür. Xalq ədəbiyyatında mifik–real quşlar Zümrüd, eləcə də sirli göyərçin obrazları ilə personaja çevrilir. Zümrüd quşları Azərbaycan nağıllarında mifoloji məkan və funksiyalarına görə seçilir. Zümrüd quşu Yeraltı, qaranlıq dünyanı işıqlı məkanla bağlayan əlaqələndirici personaj olmaqla, həm də mifoloji zamanın dərkində ön

plana keçir. Uyğun variantda personajın adlandırılmasından başlayaraq, onların mifoloji funksiyaları müxtəlif tərcümə mətnlərində fərqli ifadə və formada verilmişdir: “Sizə kimdən deyim, Zümrüd quşundan. Zümrüd quşu balalarına dən gətirməyə getmişdi, qayıdıb gələndə ağacın dibində gözünə bir qaraltı dəydi. Quş elə bildi ki, balalarını yeyən bu adamdı, dimdiyinə bir iri daş aldı, istədi Məlikməmmədin üstünə salsın” / “Птица Зумруд улетела за кормом для своих птенцов. Когда она прилетела обратно, то увидела под деревом Мелик-Мамеда и приняла его за того, кто постоянно пожирал ее птенцов. Она улетела и принесла в когтях огромную скалу, чтобы бросить ее в Мелик – Мамеда”. Digər mətn və tərcümədə isə Zümrüd quşu haqqında deyilir: “А пока он спит, расскажу вам о птице Феникс. Птица Феникс по свету летала, корм для птенцов добывала, прилетает назад, видит, что-то под деревом темнеет. И решила птица, что это и есть тот, кто птенцов ее пожирает. Взмахнула крыльями, схватила в клюв огромный, как гора, камень, над Меликмамедом кружит, вот – вот камень на него обронит” (3, 305).

Bu tərcümələrdə diqqəti cəlb edən başlıca xüsusiyyəti mifik personajın adının qorunmasında transkripsiyanın nəzərdə saxlanmasıdır. Yəni, tərcüməçi tərəfindən Zümrüd quşunun adlandırılması transkripsiya əsasında maksimum dərəcədə orijinal fonetik səslənməsində qorunub saxlanılır. Bəzi tərcümə variantlarında isə konkret şəkildə mifoloji adların tərcüməsində fonetik yaxınlaşmalar hədəf seçilməklə tərcüməyə daxil olur. Təqdim edilən digər tərcümə nümunəsində isə Zümrüd quşu “Птица Феникс” şəklində çevirmədə yer alır.

Quşlarla bağlı mifik-real personajlar sırasında ikinci yeri göyərçinlərin nağıllardakı yardımçı funksiyası təşkil edir. İslamaqədərkə təsəvvür və düşüncələrdə göyərçinlər kosmosun bərpasında iştirak edən quşlar olmaqla bir çox mifoloji mətn, əfsanə və rəvayətlərimizdə yer tutmaqdadır. Bu folklor janrlarında sirli quşlar motiv olaraq xəbərləşmə, sirrlərin açılmasında vasitəçi, yardımçı personajlarda seçilir. Belə ki, yolunu azmış qəhrəmanlar, gözlərini itirib yarı yolda qalan gənclər, qədim mağaranın sakinlərinin azuqə ilə təmin olunması və s. nağıllarda məhz göyərçinlər vasitəsilə həyata keçirilir. Sonrakı tarixi dövəndə islam mifoloji mətnlərinə transformasiyada göyərçinlərin xəbərləşmə funksiyası olduğu kimi qorunub saxlanmışdır. İslam mifologiyasına bağlı əfsanə və rəvayətlərdə bu quşlar Məhəmməd Peyğəmbərin nəvəsi Həzrət Hüseynin qətlini müsəlmanlara yayan quş olaraq obrazlaşdırılmışdır. Göründüyü kimi, göyərçinin xalq mifoloji görüşlərindən keçən xüsusiyyətləri nağılların məzmununda da özünü qoruyub saxlamışdır. Bu qrup personajların rus dilinə tərcüməsi tərcüməçidən xüsusi bacarıq və düşüncə tələb edir. Tərcüməçi göyərçinin tərcümə dilindəki təqdimatını elə qurmalıdır ki, obrazın real görüntüsü arxasında onun xalqın tarixi düşüncəsində dayanan mifoloji motivlərini də müəyyənləşdirilə bilsin. Bunun üçün obrazın tərcüməsində təsviri üsulun aparılması vacibdir: “Üç göyərçin gəlib qondu süfrənin qırağına, donlarını çıxarıb üç qız oldular ki, yemə, içmə, bunların xətti – xalına, gül camalına tamaşa elə. Qızların biri o birinə dedi:”Bacı can, xörəyi yeyək, söhbət eləyək, yoxsa söhbət

eləyək, xörəyi yeyək?” (4, 113). / Три голубя прилетели и сели на край скатерти, они преобразились в трех девушек, таких прелестных, что не надо ни есть, ни пить, а только на них смотреть и ими любоваться. Они солнцу говорят:” - Ты не выходи, я выйду! Луне говорят:- “Ты не выходи, я выйду!” Мамед стоял с открытым ртом...” (5, 394). Tərcümə mətnindən göründüyü kimi, göyərçinin insana çevrilməsi orijinal mətnə uyğunlaşdırılmışdır. Nağıllarda göyərçinlər eyni zamanda xeyirxahlıq göstərməklə “dirilmə”, “canlandırma” kimi mistik qüvvəyə də malik olmaqdadırlar. Tərcümə mətnlərində orijinaldan fərqli olaraq bu kontekst bir çox hallarda daha təsviri və inandırıcı mahiyyətə malik deyildir: “O biri göyərçin də bunu görəndə dedi: “İndi ki, belədi, mən də bir lələk salacağam, anası uşağın başını qoysun üstə, o lələyi çəksin, onda uşaq anadan doğma kimi olacaq. Bunu deyib lələyi saldı. Uşağın başını bədəninə qoyub, lələyi çəkdi, o saat başı bitişib oldu anadan doğma”/Другая же ласточка сказала:- Если так, я вырону одно перышко. Пусть положат его на голову ребенка, и ребенок оживет. Мать взяла перышко, положила его на голову ребенка – и он ожил” (6, 167).

Azərbaycan nağıllarında mifik-real obrazlar sırasında atların obrazlaşması da ayrıca yer tutur. Milli-etnik çevrədə at türk xalqlarının məişət həyatı, təsəvvürlərində həmişə müqəddəs sayılaraq kult səviyyəsində qəbul edilmişdir. “Kitabi-Dədə Qorqud”da at oğul, qardaş, sədaqətli dost, xilaskar kimi təqdim edilməklə digər arxaik obraz semantikasında kultlaşır: “Kitab” da Qazlıq dağı oronimi və Qazlıq at zooniminin intensivliyi, həm də reallığı ifadə etməsi müşahidə olunur: Qazlıq dağı – Bitər sənin otların Qazlıq tağı; Qazlıq at – Sarb yürürkən Qazlıq ata namərd yigit yenə bilməz; binincə binməsə, yeg! Yalısı ara Qazlıq atın butun bindin. Qeyd edək ki, dağ və at adlarında apelyativ kimi eyni sözün (Qazlıq) çıxış etməsi onları bir xətdə – kult müstəvisində birləşdirir. Daha doğrusu, “dağ” kultu “Qazlıq dağı” oronimində, “at kultu” isə Qazlıq atı zoonimində daşlaşmış vəziyyətdədir” (7, 261). Nağıllarımıza gəldikdə isə qeyd edək ki, at kultunun arxaik semantikada xüsusiyyətləri qorunub saxlanmış və yardımçı obrazlar sırasında nağıllara qoşulmuşdur. Tərcümə prosesində atların kult səviyyəsində qəbullanması müxtəlif mətnlərə görə dəyişkən xarakter daşımaqdadır: “O saat oğlanın atı dala dönüb dedi:”Sən hələ dalına alıb mənim üstümə gətirdiyin adamın üzünə bax, sonra mənim üstümə gəl, heç olmasa mən bir qəribə oğlan gəzdirirəm. Sən isə kaftarı almısan dalına mənim üstümə gəlirsən”. Bu halda Üçbiğ Kosanın atı dayandı, dönüb yiyəsinin üzünə baxdı. Bu vaxta qədər at Üçbiğ Kosanın üzünə baxmamışdı. At gördü ki, üstündəki bir faftardı. O saat silkələnib, Üçbiğ Kosanı ayaqları altına salıb öldürdü” (8, 194) / И тотчас ответил ему конь о четырех ногах, на котором сидел Шамиль: “ – Ты лучше сам оглянись и посмотри, кого сам на себе везешь, а потом на меня нападай. Мой – то седок, не в пример твоему, и лицом пригож и нравом хорош, а твой на облезлую старую обезьяну похож.носишь на себе чудовище и об этом не знаешь, а меня ругаешь”. Тут трехногий конь остановился, оглянулся, увидел хозяина и ужаснулся. Ведь он до сих пор ни разу не видел хозяина своего и не знал, что он такой безобразный. Скинул с

себя трехногий конь седока, переломал ему ребра, затоптал и убил проклятого старика” (9, 82). At obrazının nağıllarda rast gəldiyimiz digər mifoloji mahiyyəti onların dəryadan çıxaraq qəhrəmana yoldaşlıq etməsi məsələsidir. Dərya atları öz sehirlə gücləri və fəhmləri ilə seçilərək nağılda yardımçı obraza çevrilirlər: “...Özü də bir yanda gizləndi. Aradan xeyli keçdi, dəryadan bir madyan çıxdı. Gəlib hovuzdakı sudan içdi. İlyas baxdı ki, çaxır ata əsər eləyib. Cəld gizləndiyi yerdən çıxdı, yəhəri atın belinə basdı, üstünə mindi. Çil madyan ayaq-baş atdı, soncuqladı. O yana-bu yana qaçdı, atıldı düşdü.... İlyas onu sürüb təpələrdən yel kimi, dərələrdən sel kimi gəldi, bacısının yanına çatdı” (10, 96) /”...Много ли времени прошло или мало – вышла из моря пегая кобыла. Подошла она, попила из водоема. Ильяс увидел, что лошадь опьянела от вина, выскочил из укрытия, оседлал ее и вскочил в седло. Лошадь взбрыкнула, встала на дыбы, метнулась в сторону, потом в другую, закружилась на месте, забила копытами....Понесся Ильяс на ней, как вихрь с холмов, как поток по ущельям, и примчался к сестре” (11, 66-67).

Demonoloji kontekstdə xalq nağıllarında seçilən obrazlardan biri də ilan obrazıdır. Folklorumuzda ilanın rəng simvolikasından asılı olaraq bəzən ikili –xeyir və şərin təmsilində obrazlaşdırılır. İlanın xeyir və yaxud şər təmsilçiliyinin mahiyyəti məndə onun təsviri tərəflərində üzə çıxır. Bu baxımdan ilan personajının rus dilinə tərcüməsində məndaxili bütün mümkün təsviri variantların nəzərdə tutulması vacibdir: “...Gördü ki, uzaqda bir gəşəng ilanla, bir bədheybət qara ilan biri-birinə sarmaşib. Qara ilan az qalır ki, ağ ilanı boğsun. Ovçu Pirimin ağ ilana həm yazığı gəldi, həm də qeyrəti götürmədi. Oxu kamana qoyub qara ilanı nişan aldı. Amma bədbəxtlikdən ox ağ ilana dəyib, onu bərk yaraladı. Qara ilan qaçdı. Ağ ilanın qışqırığına bütün ilanlar tökülüb gəldilər. Demə ağ ilan ilanlar padşahının qızı imiş (12, 57) .”...Глядит – вдалеке красивую белую змейку черный безобразный змей обвивает. Вот-вот девичью честь нарушит, бедную белую змейку задушит. Не смог охотник Пирим стерпеть, задело это его честь, да и белую змейку нельзя было не пожалеть. Снял лук, положил стрелу на тетиву, прицелился, стрела полетела, да, к несчастью, белую змейку задела, ранила тяжело. Черный змей уполз. А на крик белой змейки все змеи, откуда не возьмись, сейчас же сползлись. Белая змейка дочерью змеиною царя оказалась” (13, 104).

Eyni məsələni ağ və qara qoç mifik-real personajlarının tərcüməsində də nəzərə almaq lazımdır: “Quyuda Məlikməmməd bikef oturmuşdu. Bir də gördü ki, qız deyən ağ qoçnan qara qoç, bunu döyüşə-döyüşə gəlir. Məlikməmməd o saat sıçrayıb ağ qoçun belinə mindi. Amma qoç bunu qara qoçun belinə tulladı. Qara qoç da Məlikməmmədi götürüb qaranlıq dünyaya apardı (14, 304). ”Долго сидел Меликмамед в колодце. Вдруг видит, как и сказывала ему девица, появились два дерущихся барана, один черный, другой белый. Меликмамед тут же вскочил на спину белого барана, да не крепко его оседлал, белый баран

взбрыкнул да и перебросил Меликмамед на спину черному барану. И унес черный баран Меликмамед в загробный мир, в царство тьмы” (15, 62).

Məlum məsələdir ki, tərcümə prosesində bir nağılın orijinalda olan bütün xüsusiyyətlərini nəzərə almaq mümkün deyildir. Yəni, burada tərcüməçinin qarşısına materialın yenidən yaradılması tələbi də qoyulmur. Tərcümə olunan materialın bir hissəsi tərcümədə yer alır, müxtəlif növ əvəzlənmələr, ekvivalentlər isə orijinala əlavə edilir. Nağıl tərcümələrinin üsullarında bütün hallarda ümumiləşdirmə, konkretləşdirmə, qrammatik, leksik çevrilmələrdən istifadə edilir. Ümumiləşdirmə üsulu bu strukturda ən seçkin üsullardan sayılmaqdadır. Tərcüməçi bir çox hallarda təfərrüata yol vermədən məzmunun irəli gələn hadisələri ümumiləşdirmək məcburiyyətində qalır. Bu tərcümə üçün seçilmiş ən optimal yollardan biridir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, həddən ziyadə mətn üzərində ümumiləşdirmələr onun epik keyfiyyətinə xələl gətirmiş olur. Məlum simvollar, dialektizmlər, məişət leksikası bu tərtibatda daha çox zərbə almış olur.

Mifik–real personajların tərcüməsi işində onların niyyət və funksional mahiyyətindən irəli gələn təhkiyədə qrammatik transformasiyaların aparılması zəruridir. Çünki, düzgün qrammatik çevrilmə daxilində məlum personajın daha ümumiləşdirilmiş xarakter, xüsusiyyətini saxlamaq mümkündür.

Leksik–semantik çevrilmələrin yer aldığı tərcümə işində isə burada konkret ifadə və məna daşıyıcı birləşmələrin çevrilməsi mühüm rol oynayır. Mifik–real personajlara bağlı nağıllarda bu əvəzlənmələr məkan, təsviri faktlar əsasında aparılır.

Mifik–real personajların daşdığı konkret adlar onların mətdaxili funksiyasında xüsusi məna kəsb etdiyindən bu qrup mətnlərin hiperonimik, yəni konkretləşmə, ümumiləşmə üzərindən tərcümə edilməsi yanlıştır. Zümrüd quşu, Ağ qoç, Qara İlan və s. mifik-real personajlara bağlı hadisələr bu obrazları ümumi şəkildə götürülən quşlar, yaxud ilanlar sinfindən ayırır. Yəni, burada söhbət ilan, qoç, yaxud quşların hər birinə aid ediləcək xüsusiyyətlərdən deyil, məhz Zümrüd quşundan, Qara, Ağ qoçdan gedir. Hiperonimik tərcümə üsulu nağıl mətnlərində geyim, məkan, əşya və s. tərcüməsində geniş istifadə edilir.

Digər bir tərəfdən perifrastik, yəni təsviri tərcümə üsulu isə mifik–real personajların təqdimində ən asan üsullardan sayılmaqdadır. Bu üsul tərcüməçiyə xüsusi elmi məlumata yiyələnməyi deyil, yalnız hər iki dil bazasında arxaizm, dialektizm və bu qrup ifadələrin əvəzlənməsi xüsusiyyətlərini araşdırmağı tələb edir.

Obyektiv reallığın təsviri prinsipləri burada həm də tərcüməçi olaraq şəxsin məntiqi, fikirlərini də özündə ehtiva edir. Qeyd edək ki, konkret olaraq epos yaradıcılığında bu təsviri əlamət bədii təyinlər vasitəsilə mətn sintaksisinə daxil olur”. Eposların dilində ayrı–ayrı predmetlərin təsviri əlamətini bildirən bədii təyinlər həmin predmet haqqında aydın təsəvvür yaradır. Həmin predmetlər bədii təyinsiz demək olar ki, işləmir. Bu, abidənin üslubu ilə bağlı olub, türk qəhrəmanlıq dastanlarına xas olan ümumi xüsusiyyətdir” (16, 317). Eposda olduğu kimi

nağıllarda da ayrı-ayrı mifik real personajların təsviri üsulu bədii təyinlər vasitəsilə aparılır. Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, tərcümə işində fərqləndirici ünsiyyət formaları yekun nəticədə dünyanın həm də dil modellərini qarşı qarşıya qoyur. Rus, ingilis, fransız, eləcə də Azərbaycan nağıllarının süjet və məzmun yaxınlığı olduğu qədər eyni zamanda etnik qrupların idrak mexanizmlərinin seçkinliyi burada başlıca rol oynayır. Linqvomədəni icmalar arasında qarşılıqlı anlaşma da məhz dilin müxtəlif semantik strukturunda üzə çıxır. Bir çox hallarda tərcümənin təşkili adekvat tərcümə prinsiplərində ümumiləşdirilir. Adekvat tərcümə anlayışı isə öz-özülüyündə 3 əsas komponenti müəyyənləşdirmiş olur: “1. Məzmunun dəqiq və tam ötürülməsində orijinal mətn. 2. Orijinal mətnin dil formasının köçürülməsi. 3. Tərcümənin aparıldığı dilin düzgünlüyü” (17).

Nəzərdən keçirilən nümunələr bir daha onu söyləməyə əsas verir ki, Azərbaycan nağıllarında mifik-real personajların tərcüməsi işi bu obrazların mahiyyəti, mətdaxili funksionallığından başlayaraq onların poetik sintaksisinin zəngin quruluşunun öyrənilməsinə tələb edir. Müxtəlif tərcümə üsulları–təsviri, ümumiləşdirici, kalka və s. nağıl personajlarının çevrildiyi dildə öz orijinallığını qoruması üçün tələb olunan forma və təqdimatda aparılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Qafarlı R. Mif və nağıl (Epik ənənədə janrlararası əlaqə). Bakı, ADPU nəşriyyatı, 1999, 428 s. səh.113.
2. Принципы художественного перевода. Статьи К. Чуковского и Н. Гумилева. Издательство „ВСЕМИРНАЯ ЛИТЕРАТУРА“ при Народном Комиссариате по Просвещению, Петербург 1919. s.7
3. Azərbaycan nağılları. 5 cilddə., 3 cild. “Məlikməmməd”. Bakı – Çıraq – 2004., s.305
4. Azərbaycan nağılı. 5 cilddə. 5 –ci cild. “Keçəl Məhəmməd”. Bakı – Çıraq – 2004. s.113
5. (Кечаль Мамед. Азербайджанские тюркские сказки. Перевод, статьи и комментарии А.Багрия и Х.Зейналлы, Academia, 1935, с.394
6. Азербайджанские тюркские сказки. Мелик – Мамед и Мелик – Ахмед.Перевод, статьи и комментарии А.Багрия и Х.Зейналлы, Academia, 1935, с.166, 167
7. Tanrıverdi Ə. “Dədə –Qorqud kitabı”nın obrazlar aləmi”. Bakı, Nurlan, 2013, 392. s. 261.
8. Azərbaycan nağılı. 5 cilddə. 2-ci cild. “Üçbiğ Kosa”. Bakı – Çıraq – 2004. s.193,194.
9. Кеса – Три Уса. Азербайджанские народные сказки. Пер. с азерб. А.Н.Ахундовой. Москва. Изографус, 2004. – 208с. ; илл. с.82.
10. Azərbaycan nağılları. 5 cilddə 5– ci cild. “Çil madyan”. Bakı-Çıraq-2004. s.96.

11. Сказка о пегой кобылице. Сказка о сироте Ибрагиме. Пер. с азерб. Б. Таирбекова. Собиранель, А. Ахундов. Баку. Гянджлик. 1988, с. 66-67.
12. Azərbaycan nağılları. 5 cildə 4– cü cild. “Ovçu Pirim”. Bakı-Çıraq-2004. s.57.
13. С неба упало три яблока... Сказки. Охотник Пирим. Пер. с азерб. Аллы Ахундовой. Составитель: Абузер Багиров. Издательство «ИзографЪ», Москва, 2006, с. 104.
14. Azərbaycan nağılları. 5 cildə., 3 cild. “Məlikməmməd”. Bakı – Çıraq – 2004, s.304.
15. С неба упало три яблока. Меликмамед. Пер. с азерб. А. Н. Ахундовой. – М.: Издательство «ИзографЪ» Москва, 2006, с. 62.
16. Nərimanoğlu K.V. Azərbaycan eposunun poetik sintaksisi. Bakı, Oskar. 2009, s.118.317
17. Ахмедова С. ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ <https://philology.snauka.ru/2014/08/888>

Redaksiyaya daxilolma tarixi: İlkin variant: 17.11.2023

Son variant: 28.11.2023